ӘСАС ОДУР КИ, ХАЛГ СИЗИ СЕВИР

М. Мүтәллимов.

Саралмыш консерт програмлары. «Муғам кечәләри»нә чағыран чохлу-чохлу афишалар. Бунларын һамысы 1930-чу илләрин јадикарыды. О күнләрин ки, о вахтлар «Мүдафиә еви» адланан индики филармонијада белә муғамлы ахшамлар нағыл кими кечәрмиш. Вә иллаһ ки, охујанлар арасында хурмајы папаглы, јарашыглы, шүмал бир оғлан олајды: о заманлар Бакыда илк консертләрини верән вә бу илк охумаларыјла муғамсеверләрин, ел һавачатынын гајғысыны уча тутанларын үрәјинә јол салан Мүтәллим Мүтәллимов. Онун сәһнәјә кәлмәси е'ланы ешидилән тәки бир уғулту кечәрмиш салондан.

Мүтәллим охујармыш вә о күнләрин тәләбкар динләјичиләри көрәрмишләр ки, бу чаван оғлан јашындан чох-чох ирәли кедир. О халлар ки, о ширинликләр ки, адды-адды охујанларда көрүбләр, мәсәлән Чаббар кими, Сејид кими, һамысыны битдә-битдә јығыб...

Бу дедикләримизин һамысы хатирәди, јаддашды. Анчаг онларда зәррә гәдәр дә мүбалиғә јохду. Мүтәллим Мүтәллимову сәһнәдә көрмүш, охумағыны ешитмиш агсаггаллардан сорушун, аһыллардан хәбәр алын, һамысы белә дејәчәк. Мүтәллим дајынын валлары галыб, радиода ара-сыра сәсләнән лент јазылары вар. Онлара гулаг асын. Һансы һиссләр кечирәчәксиниз буну бәри башдан демәк чох чәтинди. Анчаг шәкк-шүбһәмиз јохду ки, бу көзәл ел ханәндәси һаггында дејилән тә'рифли сөзләрин еллијинә сидги-үрәкдән инаначагсыныз.

Мүтәллим Мүтәллимов өмрүнүн дүз гырх илини сәнәтә бағышлајыб. Дүз гырх ил мүғәннилик едиб. Бу вахта ел ичиндә «бир икидин өмрүдү» дејәрләр. Бүтүн бу илләри Мүтәллим дајы муғамларла баш-баша јашајыб, чамаат үчүн чалышыб, ел-оба үчүн охујуб. Халг мусигимизин зәһмәткешләриндән олуб. Фәхри титуллар вериләндә бу «зәһмәткеш» сөзүнүн јериндә «әмәкдар» дејирик, «халг артисти» ифадәсини ишләдирик.

Һәр базар күнү радио илә муғамат консерти верилир. Һәрдән-һәрдән о муғам саатында Мүтәллим Мүтәллимовун да ифасы ешидилир. Диктор: «Охујур Мүтәллим Мүтәллимов» дејәндә елә күман еләјәнләр дә тапылыр ки, бу саат ханәндә микрафон гаршысында отуруб охујур. Бахмајараг ки, о, 1972-чи илдә мусигидән ајрылыб, тәгаүдә чыхыб. Әлли илми, јүз илми кечәчәк, о ленг јазылары јенә он ил бундан ирәлидәки тәки, ја елә индики кими сәсләнәчәк. Нә бир боғаз о јана, нә бир зәнкулә бу јана. Вә әлли илдән, лап јүз ил кечәндән сонра да јенә үрәкләри охшајачаг. Чүнки бу сәс, бу ифа халгымыза, дилимизә, елимизин мусигисинә севкијлә долудур.

Мүтәллим Мүтәллимов дүз гырх ил мүғәннилик едиб. Бу гырх илин јахшылы күнләри дә олуб, јаманлы күнләри дә. Гырх ил охујуб, һәмишә дә динләјичи «сағ ол»у, миннәтдарлыг долу алгышлар, халгын севкиси онун һајаны, јол јолдашы олуб. Мүтәллим дајы бүтүн бунлары ән бөјүк мүкафат саныб, бундан артыг һеч нә уммајыб!...

— Мүтәллим дајы, јәгин сиз дә көһнә охујанларымызын чоху кими муғам јолларыны ән әввәл валлары ешидиб өјрәнмисиниз?

— Һәлә олмағына һәләди. Анчаг бундан даһа ирәли мәни ше'рә, мусигијә һәвәсләндирән адамлар олублар. Мән 1909-чу илдәнәм. Одур ки, ушаглығым, јенијетмәлијим Шура һөкумәтиндән габагкы вахта дүшүб, о заманлар Ағчабәдидә ики танынмыш шаир варды. Бириси «Наим» тәхәллүсүјнән јазан Әһја Пашајев, о бириси дә «Надим» тәхәллүслү молла Сәттар. Атам Кәблә Әләкбәрин онларын икисијлә дә арасы саз иди. Јазы-позуну да онлардан өјрәнмишәм. Наим өзү бир мәктәб охумамышды. Анчаг савадына, дүнјагөрүшүнә сөз ола билмәзди. Гошдуғу гәзәлләр дилләрин әзбәријди:

«Мәнимлә бу фәләјин билмәм иддиасы нәдир?
Басыбды гәлбимә јүз мин гәм чәфасы нәдир?
Мән аризу еләдим, дилбәра, вүсала јетәм,
Фәләк араја салыб ајрылыг бинасы нәдир?
Бу ајрылыг күнүдүр, гој әлүм габағында
Көрән хәјал еләсин ешгин интәһасы нәдир?»

«Надим» дедијим Нәчәфдә тәһсил алмышды. Әрәбчәни, фарсчаны камил билирди. Шаирлијиндән башга көзәл дә сәси варды. «Раст»ын Мајәсиндә онун охумағыны ешитмишәм, о сәс инди дә гулағымдады. Дејәрди ки, һәр муғамын ез охунма мәгамы вар. Кәрәк бахасан мәчлисә, көрәсән әһвал-руһијјә нә тәһәрди. Амма јемәк јејәндә ки, чајын әввәл ја ахырда верилмәсинин һеч тәфавүтү јохду, «Секаһ» да беләди. Һансы өјнә охусан, үрәјә јатасыды. «Секаһ» да муғамларын «чајыды». Гәзәлләр дејәрди һа, рәһмәтлик!...

«Јатмарам мән бу хәраб олмушда бајгулар кими,
Көзләрим һејран бахыр һәр сәмтә сајгулар кими.
Һичр әлиндән та сәһәр сејлабә вердим чешмими,
Чешмеји-чешмим төкәр, ган-јаш сүзәр чулар кими.
Рәһмә кәл, инсаф елә, рәһму мүрүввәт јахшыдыр,
Ејләмә Мәчнун мәни ешгиндә Лејлуләр кими.
Салма көздән Надими, еј мәһ, мүгабил дуркилән,
Рујинә бахсын бахан бахдыгча күзкуләр кими!...»

А бала, дејәчәксән мән нә сорушдум Мүтәллим дајыдан, бу нә данышыр. Учун алыб кетди учузлуға. Ахы нечә јад еләмәјим ки, бунлар мәним илк устадларым олублар. Онлардан өјрәндикләрим өмрүм боју карыма јетиб. Бир дә унудулмуш шаирләри, мусигичиләри ахтарырсыз. Дағы-дашы кәзинчән елә бунлардан да јазын.

Дејир о Надим Нәчәфдә охудуғу вахтларда бир күн чуша кәлиб башлајыр өз гәзәлләриндән бирини охумаға.

«Нә вәсф едим сәни, јох нисбәтин ол ајә сәнин,
Дүшүбдү шәһрәти бу һүснүн сәмајә сәнин,
Күли-бәһишт олмуш мүхәнбәр әндамын,
Меји-беһишт илә мајән верибдир дајә сәнин.
Ләбиндән алмыш ешги јәмән тәравәт илә
Тәкәллүмүн кәтирир бүлбүлү нәвајә сәнин.
Хурами-наз илә кәл бәднәзәрдән етмә һәзәр,
Тутубду әл кечәләр Надимин дуаја сәнин».

. . .

Мүчтәһид Надими чағыртдырыр. Горхуја дүшүр ки, јәгин чәза вердирәчәк. Мүчтәһидсә гајыдыр ки, оху, гулаг асачағам. Надим: — Ај аға, ахы муғам охумаг гинадыр. — дејир. Мүчтәһид:—Бу сәслә нә гәдәр охусан гина дејил. Нә күнаһын варса, гој мәнә кәлсин.

Индики кими јадымдады: 1927-чи илин јазында о вахт Кировабадда јашајан еллимиз тарчы Әлаббас Бајрамов ханәндә Муса Шушински илә Ағчабәдијә кәлмишдиләр. Бир Гачај Гасымов варды, гавалчылары да о иди. Шурру тојлардан бириндә Муса дајы охујурду, мән дә тај-тушларымын арасында duruб гулаг асырдым. Сән demә Әлаббас ешидибмиш ки, мәним дә сәсим вар. Чағыртдырды мәни габаға. Мәчбур еләди ки, бир шеј охујум. Охудум. Сабаһы күнү Әлаббас кәлди, атамнан, әмиләримнән данышды ки, бунун көзәл сәси вар, гој мәнимлә Кәнчәјә кетсин, усталығы артар, јахшы ханәндә олар.

— Кәнчәдә чох галдыз?

— 1930-чу илә гәдәр Кировабадда јашадым. Тарчы Әлаббасла јолдашлыг еләдим. О илләрдә каманчачалан Левон Гараханов, тарзәнләрдән Һәмзә Әлијевлә (скрипкачы Азад Әлијевин атасы) дә ишләмишәм. 3 ил Кәнчәдә галандан сонра јенә Ағчабәдијә гајытдым.

— Бакыда, филармонијада консертләриниз дә о вахтлара тәсадүф едир...

— Һә, јајы биз аиләликлә Шушаја кедәрдик. 1931-чи илдә Зүлфүгар Һачыбәјовла орда таныш олдуг. Мәни Бакыја дә'вәт еләди. Тарчым Ағдамын Гузанлы кәндиндән олан Бәһрам Һәллачов иди. Дүз 15 консерт вердим.

Бу, Бакыја илк кәлишим иди. Бу кәлишимлә филармонијаја ајағым ачылды. Һәр ил бир нечә дәфә консертләр вермәјә чағрылардым.

— Јә'гин Ағчабәдидә о чағлар башга мусиги һәвәскарлары, чалыб-охујанлар да олмамыш дејилди?

— Варды, әлбәттә варды. Елә онларын көмәјилә 1932-чи илдә бир «Аршын мал алан» да вермишдик. Мән Әскәри ојнајырдым. Мә'сумә адлы бир бакылы гыз варды, о Күлчөһрәмиз олду. Инди һамынын таныдығы ханәндә Јагуб

Мәммәдовун бачысынын јолдашы Әлишоғлу Салеһ мүәллим Солтан бәј иди. Сонра көрүм ким вар иди? Һә, бир-бир јадыма дүшүр... Фәрзәли Новрузов, әзәнчи Чамал, тарчы Гузанлы Бәһрам, каманчачы Ваһан. Бу «Аршын мал алан» чамаатын үрәјинә јаман јатмышды.

— Сонра һеч белә тамашалар вердијиниз олубму?

— Олуб. Анчаг бу суала чаваб вермәк үчүн кәрәк бир аз һашијәјә чыхым. 1941-чи илдә Ағчабәдидә рајком катиби Сафа Иманов иди. Чох јахшы адам иди. Бир күн мәни чағыртдырды ки, Мүтәллим, вәзијјәтимиз нә тәһәрди, ону демәјә еһтијач јохду. Бу ағыр күнләрдә чамаатымызда руһ јүксәклији јаратмаг чох кәрәкди. Клубумуз да һеч јахшы вәзијјәтдә дејил. Чаванлардан топла, көр нејләјирсән. Бәли, олдум клуб мүдири. Клубун тәк ады варды. Бир учуг-сөкүк бина иди. Аһыллар, чаванлар әл-әлә вердик, һәр шеји аз вахтда гајдаја салдыг. Кичик бир театр труппасы дүзәлтдик. Консерт бригадасы јаратдыг. Дава вахты иди. Чәтин күнләр иди. О вахт Ағчабәдидә 30 колхоз варды. Һәр колхозда ајда ики-үч дәфә тамашалар көстәрәр, консертләр верәрдик. О вахтлар әрләри, аталары, оғуллары, гардашлары чәбһәдә олан ана-бачыларын, гыз-кәлинләрин дилиндән ешитдијим «Адамын доғрудан да јорғунлуғу чыхармыш» сөзләрини мән һәмишә ән јүксәк тә'риф, ән јахшы мүкафат билмишәм. О сәсләр инди дә гулағымдадыры. Вә һәр бу сөзләри хатырлајанда үрәјимдән гәрибә һиссләр кечир.

«Әлли јашында чаван», «Беш манатлыг кәлин» тамашаларыны көстәрәрдик. Јагуб Мәммәдов о вахт һәлә балачајды. Ону да чәлб еләмишдим клуба. «Әлли јашында чаван»да Гулуну ојнајырды. О вахтлар хырда-хырда охујарды да.

— Бәс Бакыја бирјоллуг нә вахт јығышыб кәлдиз?

— 1945-чи илин сентјабр ајында Үзејир Һачыбәјовун 60 иллији кечирилирди. Ағчабәдидән мәни дә дә'вәт еләмишдиләр. Ајын 13-дән 27-ә гәдәр радиода да чыхышларым олду. Радиода бәдии рәһбәр Сәид Рүстәмов иди. Елә рајона кетмәјә һазырлашырдым, мәнә хәбәр еләди ки, бәс директорумуз Шәмсәддин Аббасов сәни көрмәк истәјир. Сән демә мәни радиода солист сахлатдырмаг истәјирмишләр. Бир ил бурда ишләјәндән сонра Азәрбајчан Дөвләт Естрадасына кечдим. 1950-чи илдәнсә Мүслүм Магомајев адына Дөвләт филармонијасында фәалијјәтә башладым. Бу илләри сәнәт өмүрлүјүмүн ән көзәл парчасы һесаб едирәм.

— Мүтәллим дајы, елә һавалар билирсинизми ки, инди охунмасын?

— Бәли, ај оғул. Белә һавалар лап чохдур. Билмирәм онлара нијә белә сојуг јанашырлар. Көзәл-көјчәк инчиләр көз габағында итиб-батыб. Биз охујан вахтларда һәр халг һавасынын ајры-ајры чешидини, ајры-ајры халларыны ахтарардыг. Белә бир мисал дејим: Јавәр ханым «Бајаты-Күрд»дә бир тәсниф охујур: «Јар ширин олар». О һава Чаббардан галмадыр. Мән елә һәмин мусиги үстүндә, анчаг бир аз әлавәләрлә Чәббар Гарјағды оғлунун бу мәшһур гәзәлини охујардым:

Салды јарым үзүнә зүлфүн, әчәб пүрчәми вар
Бу нә ишвә, бу нә гәмзә, нә көзәл чәмхәми вар.
Ширин олур, ширин олур, ширин олур ширин...
Атадан, анадан јар ширин олур ширин.

— Лазым кәлсә сәһнәјә чыха, охуја биләрсинизми?

— Охуја биләрәм. Анчаг билирсиз, ханәндәнин әсил охумаг вахты 25 илди. 25 ил јеринә 40 ил охумушам. Даһа бәсди. Инди мејдан чаванларынды. Онлара гулаг асырам. Еләләри дә вар ки, чыхышларыны лап көзләјирәм.

Бу данылмаз бир керчәкди ки, бизләрдә ел шәнликләри, тој-дүјүнләр муғам сәнәтинин инкишафынын, көзәл ифачыларын јетишмәсинин әзәл гајнағы олуб. Нечә бөјүк сәнәткарымыз сәнәтин мин бир кизлинчини тојларда көрүб көтүрүбләр, илк устадларыны бу ел јығынчагларында тапыблар, илк мәктәбләрини, онлары ешидә-ешидә кечибләр. Мүтәллим Мүтәллимов да ел тојларында аз охумајыб. Ону Абшерон тојларында чох көрүб-ешитмиш ағсаггалларын сөһбәтләринә гулаг асмышам. Чохусунун да фикри бу олуб ки, о валыны, лент јазыларыны ешитдијиниз Мүтәллим башга, бизим ешитдијимиз Мүтәллим башга. Бир вар микрафон габағында отурасан, вахт һүркүсү ола, кәркинлик ола, бир дә вар бөјүклү-кичикли бир шәнлик ола, асудәлик ола. Мүтәллим муғамын бу шө'бәсиндән о шө'бәсинә елә кечидләр еләрди ки, руһун да инчимәзди, елә хырдалыглар еләрди ки, әлин-ајағын јердән үзүләрди.

Бүтүн бунлары мән тәсадүфән јазмырам. Сәһнәдә чыхыш еләјән дә Мүтәллим олуб, бу ел шәнликләриндә охујан да. Сәһнәдә чыхыш еләјәндә дә халг үчүн охујуб, мәвачибини алыб. Бу ел шәнликләриндә охујанда да чамаат үчүн охујуб, хәтрини көрүбләр. Бүтүн бунлар әсас дејил, әсас одур ки, әсил сәнәт һарда јараныр. Әсил сәнәт һарда јаранырса биз о јерләри һәмишә сәнәт очағы кими гијмәтләндирмәлијик, сајғысыны уча тутмалыјыг.

Ел шәнликләриндә охујан Мүтәллим барәдә көзәлчә-көзәлчә јаддашлар галыб, ағсаггалларын миннәтдарлыг долу хатирәләри, үрәк долусу севкиләри вар.

Бәс сәһнәдә охујан, гастролларда олан Мүтәллим Мүтәллимов?

Истәр бөјүк олсун, истәр кичик. Зәһмәтинә гијмәт вериләндә көврәлинчәјә гәдәр севинир. Бәлкә дә елә буна көрәдир ки, Мүтәллим дајы вахты илә она верилмиш фәхри

фәрманлары ән әзиз јадикарлар кими горујуб сахлајыр.

Бах әлә онлардан бириси, 1957-чи илдә Азәрбајҹан Дөвләт Естрадасындакы ә'ла јарадычылыг ишинә көрә алдығы фәхри фәрман. Бу башгасы—1961-чи илдә тәгдим олунуб: јенә ә'ла хидмәтләринә көрә, өзү дә бу сәфәр Мәдәнијјәт Ишчиләри Һәмкарлар Иттифагы Мәркәзи Комитәсинин Рәјасәт һеј'әти тәрәфиндән тәлтиф едилиб. Чохдур. Һамысыны сајмаға нә еһтијач! Бүтүн бунлар сәнәткар үчүн кәрәкдир. Ону руһландыран, һәвәсләндирән, севиндирән, ганадландыран васитәләрдир.

«Бакы» гәзетинин 1961-чи ил 15 ијул тарихли нөмрәсиндән кичик бир јазы: «Республикамызын бир груп инҹәсәнәт устасындан ибарәт бәдии бригада хам торпагларын сакинләринә мәдәни хидмәт етмәк үчүн Газахыстана келир. Онлар бир ај мүддәтиндә Газахыстанын Селиноград, Кустанај, Павлодар шәһәрләринин колхоз вә совхозларында концерт верәҹәкләр. Бу күн сәһәр бәдии бригаданын бир дәстәси — республиканын әмәкдар артисти М. Мүтәллимов, 6-чы Үмумдүнја Кәнҹләр фестивалынын лауреаты Ч. Меһдијев, акробатлардан Әлијев гардашлары вә башгалары тәјјарә илә Газахыстана јола дүшмүшләр».

Ола билсин ки, нечә ил габаг гәзет чыхан күнү бу кичик јазы адичә хәбәрмиш. Инди исә илләр ајрылығындан сонра бир хатирәди, јадикарды. Одур ки, бу гәзети тапанда ону Мүтәллим дајыја да көстәрдим. Нә гәдәр олмаса дүнәнки уғуруна бир азачыг да олса ону севиндирмиш оларам, дедим.

Мүтәллим дајы јазыны охуду вә һисс елә́дим ки, нәсә пәртләшди. Сорушдум ки, нијә тутулдуз, а Мүтәллим дајы? Гајытды ки, а бала, бурда сәһв јазыблар, ахы мән әмәкдар артист олмамышам, сәһв јазыблар, лап бу јазы утандырды мәни...

Мән дә пәртләшдим. Гаш дүзәлтдијим јердә вуруб көз чыхартмышдым. Ишин тәрслијиндән һа фикирләшдим, ағлыма бир јахшы сөз дә кәлмәди. Нә тәһәр олдуса, дедим: «Олур да, Мүтәллим дајы, бундан өтрү сиз нијә утанырсыныз ки!»...

РАФАЕЛ

Гобустан: Инҹәсәнәт топлусу.- 1982.- № 3.- С. 40-43.